

CSORBA LÁSZLÓ

Ráday Mihály és a Nemzeti Panteon Alapítvány

Mindennapi európai életünket oda-vissza átjárja az örökség, amelyet a művelődéstörténetesek zsidó-keresztény hagyománynak neveznek. Már régen nem emlékszünk rá, honnan is tudjuk, hogy az utolsókból lesznek az elsők, hogy aki szelet vet, vihart arat, hogy sokan a más szemében a szálkát, de a sajátjukban a gerendát sem, hogy aki másnak vermet ás, maga esik bele, aki pedig nem dolgozik, ne is egyék. A több tucat hasonlóan veretes, bibliás bölcsesség között van egy mondat, amelyről a kortárs magyar történelem városvédő apostolának alakja juthat eszünkbe. Az *Újszövetség* egyik levelében, amely a 3. században keletkezett, de a hagyomány szerint az évszázadokkal korábban élt idősebb Jakab apostolnak, Jézus (állítólagos) testvérének tulajdonítják, a következő mondatot olvashatjuk: *„Aki tehát tudna jót tenni, de nem teszi: bűne az annak.”* (Jakab 4:17)

Ki ne akarna bízni abban, hogy a helyes cselekvés belátását tényleg követi az azt megvalósító tett? Ám azért mindnyájan tudjuk, mindig nyílik valamekkora – hol kisebb, hol nagyobb – rés a pohár és az ajak között. Nos, akik a Nemzeti Panteon Alapítványban együtt dolgozhattak vele, tanúsíthatják, hogy – jellemének és temperamentumának sajátosságai folytán – *Ráday Mihály* esetében rendkívül rövid volt ez a távolság! Ha bárki segítséget kért tőle, vagy valamilyen megbeszélésen kialakult a megegyezés, hogy neki kell lépnie, a legtöbbször abban a minutumban kézbe kapta a telefont, és azonnal intézkedett, hogy a szó tetté váljon. Ennek során kevés dolog tudta jobban felbosszantani, mint amikor tudatlansággal, nemtörődömséggel, közönnyel, ostobasággal, bántó szellemi restséggel találkozott. Közismert „rámenőssége” is főképp olyankor ragadta el, ha a nyilvánvaló belátást nem követte az azonnali helyes cselekvés. Ez persze sokszor vezetett konfliktushoz azokkal, akiktől hiába várta a tetteket. Ám aligha tévedünk, ha ugyanakkor épp e tulajdonságában – a felismert jó azonnali követésének sokszor bizonyára türelmetlen akarásában – üdvözöljük nagyszerű értékmentő sikereinek is egyik legfőbb „emberi” motorját.

A Nemzeti Panteon Alapítvány különösen fontos volt számára, mert egyik legkedvesebb gondolatát valósította meg. Ma már történelmi ténynek tekinthető, hogy klasszikussá váló egykori televíziós sorozata, az Unokáink sem fogják látni a késő pártállami időkben úgy buzdított az épített környezet történelmi értékeinek védelmére, hogy ezzel közvetetten leleplezte a diktatúra „fejlett szocializmust építő” propagandájának demagógiáját, erős civil energiákat mozgósítva a rendszerkritikus szellemi erjedés támogatására. Ennek során több alkalommal is ráirányította a figyelmet a temetők szomorú állapotára, arra figyelmeztetve, hogy napjainkban is érvényes még a romantika nagy nemzedékének üzenete: a közösség önmagát erősítő kulturális emlékezetének nélkülözhetetlen támasztéka az a szertartás, amikor ott, ahol a nagyapák sírjai domborulnak, az unokák leborulnak... még akkor is, ha a diktatúra közben azon ügyködik, hogy nehezítse a csoportos identitásépítésnek ezt a több ezer éves gyakorlatát. *„A Kádár-kor egyik nevezetes »ellenzéki« csatája volt a Kerepesi (Fiumei úti) temető sírjainak mentése – emlékezett az ezzel kapcsolatos akciók egyike 2012-ben. – [...] Az 1956-os forradalom előtt megszületett a pártállami döntés arról, hogy ezt a helyet kell átalakítani a »Nemzeti Panteonná«, vagyis az akkori vezetők értelmezése szerint a magyarországi munkásmozgalom nagyjainak sírkertjévé.*

Csorba László 2021. augusztus 30-án, Ráday Mihály temetésén elmondott búcsúztatója.

A döntést 1957-ben megerősítették, megépült – új utcai főbejárattal – a Munkásmozgalmi Panteon, s lassan el is kezdődött a már 1849 óta működő temető átalakítása »a kor igényeinek megfelelően«. A Hét című vasárnapi politikai műsorban 1981-ben (!) sikerült a témának képernyős megjelenést szerezni.” A csata akkor a sírok megvédésével, így győzelemmel végződött, Mihály örült is neki, de már előre gondolkodott, hiszen nem csupán egyetlen ütközetet akart megnyerni, hanem az egész háborút!

1987 őszén újabb alkalom adódott a magyar társadalom kegyeleti kultúrájának komoly hiányosságaival való szembesülésre. Közeledett az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc 140. évfordulója, és Mihály az Unokáink... különkiadásában a honvédsírokat kereste fel kamerájával. Mivel pedig művészettörténészként a temetők siralmas viszonyait kommentálhatta ugyan, de annak nem volt szakértője, mit is cselekedtek e derék honfiak: amit megkövetelt a haza. Így meghívta az adásba barátját, Katona Tamás történészt, hogy egészítse ki a látványt jóízű és szívdobogató történetekkel. Meséljen arról, miféle valódi tetteket legendásított később a hagyomány, és építette fel belőle a modern magyar nemzet alapító mítoszát. A nézőknek tetszett a műsor, tizennégy éven át – az események és főszereplők emlékhelyeiről forgatott filmekkel dúsítva – jelentkezett a képernyőn, amiképp nem lankadt Ráday és Katona együttműködése sem, annak ellenére, hogy 1990-ben, az első szabad választásokon különböző – a diktatúra lebontásában még együttműködő, de a jogállam fölépítésében már riválissá váló – politikai erőknek kötelezték el magukat. Ám

éppen ez a helyzet alakította azután úgy a körülményeket, hogy a Nemzeti Panteon Alapítvány létrehozására sor kerülhetett.

Antall József orvos-történész, múzeumigazgató maga is tudományos és erkölcsi támogatója volt a késő kádárista korszakban elinduló „sírvédő” mozgalomnak. Így azután – már a rendszerváltozás utáni első szabadon választott parlamentnek felelős miniszterelnökként – fölkarolta Ráday Mihályt és az építész Gerle Jánost javaslatát egy olyan civil alapítvány létrehozásáról, amely arra a bízást ösztönözte, hogy történelmünk kiemelkedő szereplőinek idehaza megtalálható sírhelyeit közvetlenül gondozza, a

nagyvilágban sokféle föllelhető végső nyughelyeik ápolását is segítse, továbbá összeállítsa a nemzeti emlékezetre méltók virtuális panteonját. „Az ország költségvetésébe – idézte fel később a történeteket Ráday – 1992-ben önálló sorral és 80 millió forinttal bekerült a Nemzeti Panteon Alapítvány! Ez arra is lehetőséget adott, hogy saját beruházásban (!) felújítsuk Kossuth Lajos mauzóleumát a Kerepesi Temetőben, s különböző támogatásokkal elősegítsük fontos síremlékek megújítását, mint – például – Házmán Ferenc [az utolsó budai polgármester], Vitkovits Mihály [költő] sírja, vagy a legszebb szecessziós síremlék, a Schmidl-sírbolt a Kozma utcában, avagy Barra Imréné [Kolozsvár főorvosa] és Bölöni Farkas Sándoré [jules író és Amerika-utazó] a Házsongárdi Temetőben. Támogattuk Tóth Vilmos kutatásait, könyvek megjelenését, itthoni és erdélyi kutatások elvégzését is.”

Fölmerül a kérdés, hogy a kormányfő miért nem kezdeményezte állami intézmény fölállítását e nemes célra? Életműve ismeretében talán nem túlzás föltételezni, hogy azért nem, mert komolyan vette a demokratikus közösség-szervezés több évszázados múltjából következő azon fölismerést, miszerint a nemzet mindig több, mint az állam – márpedig itt ösztönözte a nemzeti feladatról van szó. Az állam kormányát

a választásokon épp győztes többség vezet, ám meglehetősen pár évre rá már a korábbi ellenzék lép a kormányrúdhöz. A teljes nemzeti kulturális emlékezet kegyeleti feladatainak sikeres ellátására tehát nem állami intézmény kell, hanem olyan civil szervezet, amelyet nem osztanak meg az aktuális politikai csatározások. E mozzanatról Mihály így idézte Antall szavait 2012-ben: „*Annak idején azt mondta Antall József miniszterelnök: legyetek Katona Tamással társelnökök az Alapítványban. Valamelyikőtök mindig ott lesz az éppen regnáló hatalom közelében, fogjátok tudni így segíteni ezt a fontos ügyet. Szót fogadtunk. Az Alapítvány kuratóriumában aztán mindenféle pártállású ember vállalta – felkérésemre – ezt a civil-szervezeti munkát az ügy szolgálata érdekében.*” A pártok politika feletti, mondhatni nemzeti kulturális koalícióját megtestesítő alapítvány társelnöki vezetésére tehát éppen azért volt ideális választás a két jó barát, mert nem ugyanahhoz a politikai erőhöz – de ugyanahhoz a nemzeti közösséghez – tartoztak.

A világ azonban változik. A visszaemlékezés így folytatódik: „*s – mit ad isten – ma egyik sincs a hatalom közelében, sem a volt MDF-es, sem a volt SzDSz-es, sem a MSzP-s, sem a KDNP-s, sem a fideszes kuratóriumi tag, a többiekéről, akik »csak« szakértői a témának, már nem is beszélve.*” Valóban, az említett nagyszerű eredmények ellenére 1999-ban új döntés született: az országgyűlés a temetőkről és a temetkezésről rendelkező 1999. évi XLIII. törvénnyel létrehozta a Nemzeti Kegyeleti Bizottságot (ebből lett 2005-ben a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság), és a virtuális nemzeti sírkerttel kapcsolatos feladatokat erre a bizottságra, továbbá a Nemzeti Örökség Intézetére bízta. Mindezek folytán a Nemzeti Panteon Alapítvány támogatása kikerült a költségvetésből. Mihály természetesen nem örült e fordulatnak, hiszen alapvető szemléleti kifogásai voltak az új rendezéssel szemben – de legendás küzdőképessége hamar fölülkerekedett csalódásán, és új cselekvési irányt szabott ezen a szívének oly kedves területen. Kurátortársaival együtt fölismerte, hogy a jelentősen szűkülő anyagi lehetőségek ellenére van a közösségi kegyeleti tevékenység horizontján egy mondhatni „ellátatlan” terület: azoknak a sírjai, akiknek derekas munkássága ugyan nem keltett akkora figyelmet, hogy feltétlenül ott legyenek a „nagyok” panteonjában, ám a sírjuk művészileg-műemlékileg jelentősebb annál, semhogy a családi-magánemberi kegyelet képes legyen megóvni az idő romlásától. Ybl Miklós síremlékének helyreállítása részét képezte a nagy építész emlékévében indított országos programoknak – de például a Walla-sírbolt (Róth Miksa ablakai-val) Törökbálinton, a Hajós-kripta Dömsödön, a Pesthy-Ráday kripta Pécelen vagy a Szapáry-kápolna Albertirsán már egyértelműen ebbe az utóbbi kategóriába tartozik. Hasonló szellemben kaptak pályázati támogatást azok a civil szervezetek is, amelyek kripták és sírok felújítását kezdeményezték Pusztazámoron, Kápolnásnyéken, Baracsán, Soroksáron, Jászberényben, Gyulán, Várpalotán, Békéscsabán, Tapolcán, Szombathelyen.

Mihály különösen büszke volt arra, hogy az alapítvány külföldön is hozzájárult a virtuális nemzeti sírkert ápolásához, hiszen e sírhelyek legtöbbjét filmen „hazahozta”, amikor a már említett, Katona Tamással közös, Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékhelyei televíziós műsorsorozata egyes epizódjait forgatta a nagyvilágban. Ilyen esetekben az alapítvány sokszor nem anyagiakkal, hanem helyi tapasztalattal, történelmi szaktudással, kapcsolatok mozgósításával és szervezéssel segítette az eredmények megszületését. Ekképp kapott bronz portréval díszített emlékkövet özv. Kossuth Lászlóné, sz. tyrlingi Weber Karolina, Kossuth Lajos édesanyja – sokak számára talán meglepő pontján a nagyvilágnak: Brüsszelben. A Magyarországról kivándorlásra kényszerített Kossuth-család legidősebb nőtagja nem bírta tovább a fáradalmakat és a belga fővárosban hunyt el 1852 decemberében. Évtizedekkel később az eredeti sírhelyet felszámolták, és a meg nem váltott hamvakat mind áthozták az új Saint-Josse-ten-Noode temető egy erre kijelölt parcellájába: itt áll ma a sokak közreműködésével megvalósított emlékoszlop. Egy másik Emlékhe-

lyek forgatáson a Mihály vezette stáb Karolina asszony legifjabb lányának, a szabadságharc honvéd hadserege országos főápolónőjének, *Kossuth Zsuzsannának* a sírját kereste New York városában, akkor még hiába. Ám az ennek nyomán meginduló alapítványi kutatómunka végeredményeként ma bronzbetétes márványtábla díszíti a First Presbyterian Church falát, annak a helynek a közelében, ahol a parktükörrel eltakart hajdani templomtetető a föld mélyében ma is őrzi a súlyos tüdőbetegségben eltávozott fiatalasszony – a kortársak szép szavával: Kossuth „ikerleke” – koporsóját.

De Amerika mellett Ázsiában is segített az alapítvány. Az isztambuli Magyar Főkonzulátus a török főváros Feriköy városrészében található protestáns temetőben tizenöt magyar síremlék helyreállításához, tisztításához és javításához kapott támogatást. Az Izmitben álló Thököly Emlékház parkjában pedig annak az impozáns emlékoszlopnak a felállításához járultunk hozzá, amely nemes másolata elődjének: azon obeliszknak, melyet *Thököly Imre* gróf, *Zrínyi Ilona* férje hamvainak 1906. évi hazaszállítása után állíttatott az akkori magyar kormány az egykori kuruc fejedelem volt izmiti sírhelyén. Az oszlop tetején ülő turulmadarat a Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói mintázták, a Nemzeti Panteon Alapítvány anyagi támogatásával. E sok új emlékhely is szerepel a Corvina Kiadó vállalkozásaként közreadott három album-szépségű kötetben, amelyekben Katona Tamás és Ráday Mihály újrameséli a filmsorozat történeteit, sok ezer pompás fényképfelvétel kíséretében. Az utóbbi évek legőszintébb örömei közé tartozott e szépséges sorozat sikeres befejezése 2020 nyarán.

A történész társelnök 2017-ben hagyott itt minket, és most a filmes, művészeti-történész és városvédő társelnök is utána indult az örök úton. Igaza van *Kosztolányi Dezsőnek* a Halotti beszédben, amikor azt írja:

„Keresheted őt, nem leled, hiába,
se itt, se Fokföldön, se Ázsiába,
a múltba sem és a gazdag jövőben
akárki megszülethet már, csak ő nem.”

De ismerjük az emberi természetet! Mindazok emlékeiben, érzelmeiben, gondolataiban, gesztusaiban és reflexeiben – főképp, ha olyan témákról van szó, amelyek neki fontosak voltak – mégis ott marad elevenen ő, függetlenül attól, hogy ezt a tényt egy örökkévaló emberfeletti hatalom teremtő erejének, avagy a homo sapiens neuronjai lenyűgöző evolúciós együttműködésének tulajdonítjuk. És akkor már nagyon is tőlünk függ, beteljesülnek-e *Kosztolányi szomorú szavai*:

„Úgy fekszik ő, ki küzdve tört a jobbra,
mint önmagának dermedt-néma szobra.
Nem kelti föl se könny, se szó, se vegyszer.
Hol volt, hol nem volt a világon, egyszer.”

Mi ugyanis dönthetünk úgy, hogy amikor azt a munkát folytatjuk, amelyet ő kezdett el és oly egyedülálló következetességgel és eredményességgel végzett, sőt vezetett, akkor megőrizzük és erőforrásnak tekintjük ezt az eleven emléket, és az újabb és újabb választaknál segítségül hívjuk annak mérlegelését, hogyan döntött volna ő hasonló helyzetben. Ebben az értelemben tehát nemcsak mondhatjuk, de ténylegesen tapasztalhatjuk, hogy velünk marad valamiképpen, mert hatással van és lesz mindarra, amit az ő szellemében és örökségét folytatva teszünk. És így az is csak tőlünk függ, hogy úgy igyekezzünk alakítani a kegyeleti kultúrát, hogy ha majd velünk együtt végképp elmegy az ő személyiségének „forró emlékezete” is, addigra már a közösség kulturális emlékezetében maradandó nyoma maradjon annak, aki e téren is valóban – jól mondja *Kosztolányi* – „küzdve tört a jobbra”.

Végül persze elveszítjük majd a múlt idő ellen vívott örök háborút – de talán itt és most mégis sikerül megnyernünk egy fontos csatát.

